«87000 کەسیان لێکوژراوە»

تبت، دڵە مردووەکەی ئاسیا

(لاوانی تبت) ئۆتۆنۆمی ڕەتدەکەنەوەو داوای سەربەخۆیی تەواو دەکەن

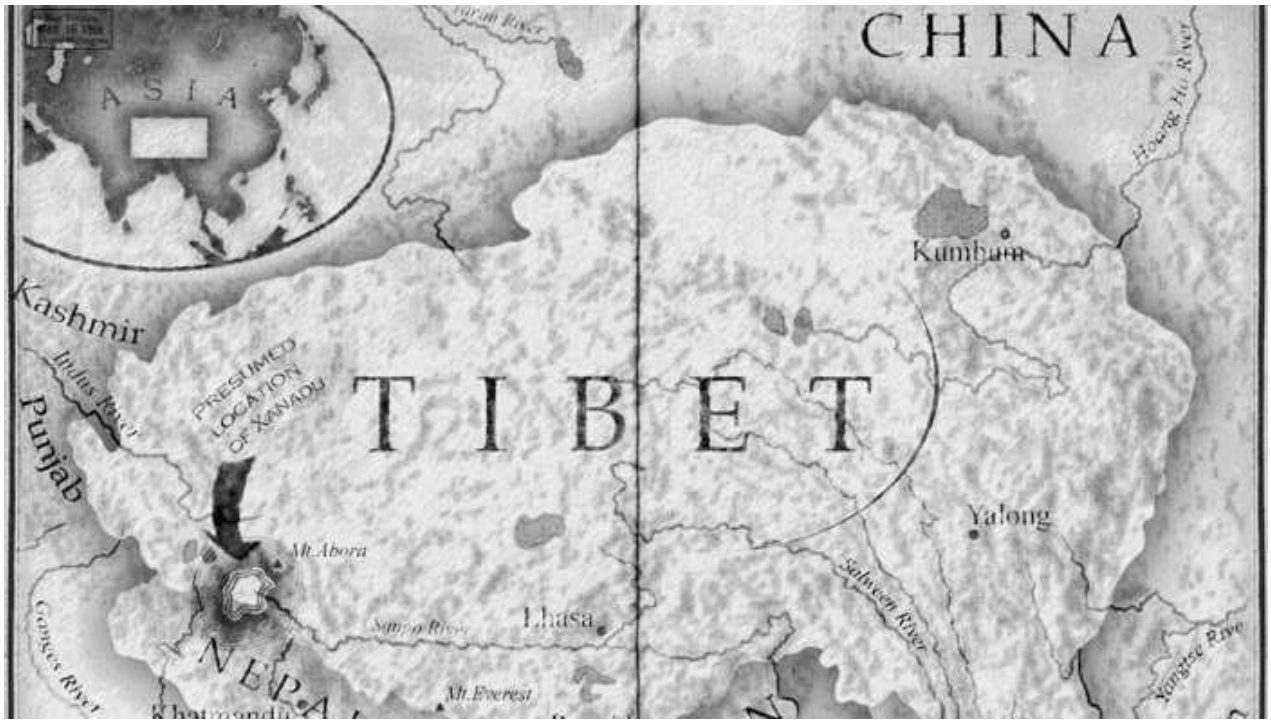

لەعەرەبییەوە: فاروق جەمیل کەریم
IDEA DIPLOMATIC

قەیرانی تبت کێشەیەکی هەڵواسراوە لەنێوان پەڕەکانی جوگرافیاو تووڵە ڕێیەکانی مێژوو، خاک‌و مێژووەکەی جێی مشتومڕە لەنێوان کۆماری چینی میللی‌و بەرهەڵستکارە تبتییەکان کە دژی بوونی دەسەڵاتی پەکینن لەو ناوچەیە.

لەم پوختە باسەدا جگە لەناساندنی جوگرافیاو مێژووی قەیرانەکەو هەڵوێستەکانی هەردوو لایەنی ناکۆک، ڕۆشنایی خراوەتە سەر ڕەهەندی ئیقلیمی‌و نێودەوڵەتی‌و هەڵوێستی وڵاتان، پاشان ئاماژە بۆ ئاسۆو ئایندەی کێشەی هەرێمەکە کراوە.

تبت هەرێمێکە لە ئاسیای ناوەڕاست و دەکەوێتە باشورری خۆرئاوای چین‌و هاوسنورە لەگەڵ کشمیر، لای باشوریشیەوە هاوسنورە لەگەڵ هندستان و نیپاڵ و هەندێک ویلایەتی چینی، هەروەها لای خۆرهەڵاتیشەوە ویلایەتی کیانگهای چینی هەیە.

تبت 4900 مەتر لەرووی زەوییەوە بەرزە هەربۆیە بە «سەقفی جیهان» ناسراوە. زۆرینەی خەڵکی ئەم هەرێمە تبتی-ن‌و سەربە ئاینی بودی-ن. هەرێمەکە بەڕەسمی وەک هەرێمێکی ئۆتۆنۆم لەچوارچێوەی چیندا دانی پێدانراوە، رووبەرەکەی دوو ملیۆن و 220 هەزار کیلۆمەتر چوارگۆشەیە (واتە هێندەی سنوری هەریەک لەوڵاتانی ئەڵمانیا، ئیسپانیاو فەرەنسا).

بەڵام تبت لای تبتییەکان (تبتی گەورەیە) کە پێکدێت لە تبتی چینی و هەرێمی چینخای و پانتاییەکی فراوانی هەرێمی سیشوان و چەند ناوچەیەکی تری هەرێمە هاوسنورەکانی کە رووبەرەکەی دەگاتە 5.2 ملیۆن کیلۆمەتری چوارگۆشە، ئەمە لەکاتێکدایە کە کۆی رووبەری چین دەگاتە 6.9 ملیۆن کیلۆمەتری چوارگۆشە.

سەردەمانێکە بەهۆی بارە سروشتییەکەی و تۆپۆگرافیای ئاڵۆزو سەختیی رێگاکانیەوە، تبت وەک ناوچەیەکی دابڕاو لەجیهانی دەرەوە ناوی دەرکردووە، هەربۆیەش هەندێک لەجوگرافیناسە ئەوروپییەکان نازناوی «دڵی مردووی ئاسیا»یان بەسەردا بڕیوە. وەک یاقوتی حەمەویش ئاماژەی بۆکردووە، جوگرافیناسانی عەرەبیش تبت-یان پێ وتووەو بە فەرمانڕەواکانیشان وتووە (خواقین).

زانیاری سەرەکی لەبارەی هەرێمی تبت:

* پایتەخت: لاسا، پایتەختی لەمێژینەی تبتی گەورەو هەروەها پایتەختی هەرێمە ئۆتۆنۆمییەکەی ئێستاشە.

* دانیشتوان: بەگوێرەی سەرژمێریی حکومەتی پەکین 3 ملیۆن کەس دەبێت، بەڵام بەپێی ئاماری تۆمارنەکراو 6 ملیۆن کەسن، زۆربەشیان لە نەتەوەی تبت-ن، خەڵکی ئەم هەرێمە کەڵەگەت و دامەزراوترن بەبەراورد لەگەڵ چینییەکان.

* ئایینەکان: بودی بەربڵاوترین ئایینە لە تبت، دوای ئەوەش ئیسلام دێت. هەروەها پەیڕەوانی چەند بیروباوەڕێکی تریش لەناوچەکانی ترەوە لەلایەن حکومەتی چینەوە رەوانەی هەرێمەکە کراون.

* زمان: تبتی، بەڵام زمانی چینی لەژێر سایەی دەسەڵاتی چیندا بەکاردەهێنرێت.

رێڕەوی مێژوویی ململانێکان لە تبت:

تبت مێژوویەکی روحیی دێرینی هەیە، تبتییەکان بانگەشەی مێژوویەکی سەربەخۆ دەکەن‌و دەڵێن تبتی هاوچەرخ لەناوەڕاستی سەدەی بیستەمدا دوای هاتنی کۆمۆنیستەکان لکێنراوە بە چینەوە. لەمێژووی چینیشدا وا هاتووە کە تبت بەشێکە لە ئیمپراتۆریەتی چینی کۆن‌و لەسەدەی 13دا بوەتە بەشێک لەو ئیمپراتۆریەتە، بەهاتنی سیتمی کۆمۆنیستیش تبت و تەواوی چین لەچنگی کۆلۆنیالیستی‌و دەرەبەگایەتی دەرهێنراوە.

بە چاوگێڕانێکی خێرا بەمێژووی تبتدا دەردەکەوێت ساڵی 127ی پێش زایین پادشای خۆی هەبووە. ساڵی 620ی پێش زایین یەکێک لەسەرکردە خێڵەکییەکان بەناوی (سروگتسان گامبۆ) شانشینێکی لەدۆڵی تسینگبۆ دامەزراندووە، کە دەکەوێتە نێوان ناوەڕاست و باشورری تبت، هەر ئەو پادشایە ئیمپراتۆری ئەو سەردەمەی چینی ناچارکردووە کچەکەی خۆی بداتێ. لەوکاتەوە تبت هەڵگری ئایینی بودی بووە.

لەسەدەی هەژدەوە تبت بووەتە دۆزێکی گەورە لەنێوان وڵاتانی ئاسیادا. دوای ئەوە وەک زۆربەی ناوچەکانی تری ئاسیای ناوەڕاست کەوتە ژێر رکێفی مەغۆلەوە و ئیتر سیستمی پاشایەتی کۆتاییهات. بەوجۆرە تا سەدەی نۆزدە هەتا لاوازبوونی چین تبت سەربە چین بوو. ساڵی 1904 نێردراوی ئینگلیزی لە لاسا پایتەختی ئێستای تبتی وەک گەرەنتی بازرگانی بۆ ئیمپراتۆریەتی بەریتانی دەسکەوت.

لەنێوان ساڵانی 1913و 1914دا کۆنگرەی سمیلا لەباکووری هندستان بەستراو پەیوەندییەکانی نێوان هندستان و چین و تبت ئاسایی بووەوە، دەرەنجامێکی کۆنگرەکە دیاریکردنی سنوری نێوان هندستان و تبت بوو، بەڵام چین ئیمزاکردنی رێککەوتنەکەی رەتکردەوەو بابەتەکەش هەر بەجێی مشتومڕ مایەوە.

وەک پێشتر باسکرا، وڵاتی تبت لەژێر کۆنترۆڵی چیندا بوو، کاتێک لەوپەڕی بەهێزیدا بووە، بەڵام دوای لاوازبوونی چین تبت جیابووەوە، دوای جەنگی یەکەمی جیهانی هەستی نەتەوەیی تبتییەکان بەهێزتر بوو، بۆیە دیسان لە چین جیابوونەوە، هێندەی نەبرد لەساڵی 1924دا چین تبتی وەرگرتەوە، ئەم جیابوونەوەو وەرگرتنەوەیە تا

ساڵی 1949 دەرێژەی کێشا.

لێرەدا باسکردنی ململانێی لە ئێت مەبەستە لەو ماوەیە کە لەساڵی 1949وە بەزەبری هێزی سەربازی چینی کۆمۆنیستی هەرێمی کامدۆی ئێنی کۆنترۆڵکرد، ئەوکاتە ناپەزایی ئێنیەکان سوودێکی نەبوو، سەرەڕای هاوسۆزیی ئەمریکاو بەریتانیاو هندستان بۆ ئێنیەکان.

چین هەڵوێستی ئەو وڵاتانەی وا لێکدایەوە کە لەچوارچێوەی پاوانخوازیی ئیستعماریدایەو کۆنترۆڵکردنی ئێنیشی وەک رزگارکردن نابرد، نەک داگیرکردن.

ئەم دۆخە رێککەوتنی ساڵی 1951ی لێکەوتنەوە کە هەردوولا (حکومەتی چینی میللی و حکومەتی لۆکاڵیی ئێت) ئیمزایان کردو لە نۆزدە بەند پێکهاتووە.

لەبەندەکانی سەرەتای ئەم رێککەوتنەدا هاتووە «ئێنیەکان هێزە دوژمنکارە ئیمپریالییەکان لە ئێت دەردەکەن و رۆڵەکانی ئێت دەگەڕێننەوە نێو خێزانی نیشتمانی گەورە کە کۆماری چینی میللییە... سوپای چین دەچێنە ئێنەوە بەهەماهەنگی ئیجابیی لەلایەن حکومەتی لۆکاڵی ئێت لەپێناو پنەوکردنی بەرگریی نیشتمانیدا».

رووداوەکانی 1959و لێکەوتەکانی:

ئەو رێککەوتنە بەبێ رووبەڕوو بوونەوەی ئوندونێزی ئێنەپەڕی، ئەوە بوو لەنێوان ئێنیەکان و حکومەتی چین ساڵی 1959 دۆخەکە ئەقیەوە، کە ئێنیەکان بە راپەڕینی نیشتمانی ناویان دەبردو چینییەکانیش بە یاخیبوونی جوداخوازی ناویان دەبرد. لەو

> تبت بەرێبەرایەتی دەلایی لاما، چینی کۆمۆنیستی بەداگیرکەری خاکەکەی دەزانێت

رووداوانەدا بەوتەی ئێنیەکان نزیکەی 87 هەزار کەسیان لێ کوژرا، سەرەنجام رێبەری روحیی ئێنیەکان دەلایی لاما (نازناوێکە وانە دەریای حیکمەت) بەرەو هندستان رۆیشت و لەوێ حکومەتی ئاراوگەی پێکهێنا، بەڵام هیچ وڵاتێک لەجیهاندا دانی بەو حکومەتەدا نەنا. لەوێوە دەلایی لاما وئی لایەنی ئێنی بەناچاری رێککەوتنە 17 بەندییەکەی پێ قبوڵکراوەو هەر چینیش پێشێلی کردووە، لەبەرئەوە رێککەوتنەکە هەڵوەشاوەیە. هەروەها رایگەیاند کە هەوڵدەدەن بۆ گێڕانەوەی سەربەخۆیی ئێت، بەڵام چین بەردەوام بوو لەسەر هەنگاوەکانی خۆی لەهەرێمەکەدا. دوای ئەوەی رووبەڕوو بوونەوەکانی کۆنترۆڵکردو مۆرکێکی یاسایی بەخشییە بارودۆخە نازەکە، ساڵی 1961 هەڵبژاردنی گشتیی رێکخست، ئەیلولی 1965 پەرلەمانتارانی گەل لەناوچەی ئێت یەکەم کۆبونەوەیان ئەنجامدا، پاشان حکومەتی لۆکاڵی ئێت پێکهێنراو ناوچەی ئۆنۆنۆمی ئێت بەڕەسمی راگەیەنرا.

بزاڤی سیاسی:

دۆخەکە بەو شێوەیە بەردەوام بوو، بەڵام لەڕاستیدا هەندێک نەرمی لەنێوان هەردوولادا دروستبوو، ئەم پێشکەوتنە کاتێک بەدیهات کە ساڵی 1979 دەلایی لاما رایگەیاند، گەڵاڵەنامەکەی چین قبوڵ دەکات لەسەر بنەمای چارەسەرکردنی سەرجەم کێشەکان بەدانوستان جگە لەپرسی سەربەخۆیی، لایەنگرانی دەلایی لاماش ئەمەیان بە وەرچەرخانێکی ئیجابی وەسفکرد لەپرسی گێڕانەوەی سەربەخۆییەوە بۆ پرەنسیپی چارەسەری مامناوەندی.

15ی حوزەیرانی 1988 لە ستراسبۆرگ دەلایی لاما رایگەیاند، رازیبوونی بەدانوستان لەسەر ژۆنۆنۆمی بەرفراوان لە ئێت لەوە زیاترە کە پێشتر چین پێی رازی بووەو لەو دروشمی سەربەخۆییەش کەمترە کە ئێنیەکان داوای دەکەن، بەڵام چینییەکان پێشوازییان لەم قسانە نەکرد، بۆیە پەیوەندییەکان وەک پێویست بەردەوام نەبوون.

ساڵی 1993 سەرکردایەتیی ئێت، بەمەبەستی روونکردنەوەی بۆچونەکانی دەلایی لاما بۆ حکومەتی پەکین، وەفدێکی رەوانەی چین کرد، وەفدەکە داوایکرد لەپێناو پێکەوەژیاندا چارەسەری واقعی بدۆزرێنەوە. کەچی هەمان ساڵ باڵیۆزی چین لە هندستان هەر دانوستانێکی لەگەڵ حکومەتی ئاراوگەی ئێنیەکان بەدوور زانی بەو پاساوەی، کە پەکین دامەزراندنی هەر حکومەتێک لە ئاراوگە بەئاسانەنگ دەزانێت لەبەردەم ئەنجامدانی هەر دانوستانێک لەگەڵ دەلایی لاما. باڵیۆزەکەی چین داوای هەڵوەشاندنەوەی حکومەتەکەی مەنفای ئێنییەکانی کرد پێش هەر دانوستانێکی جدی.

هاوکات لەگەڵ دانوستانو نزیکبوونەوە سیاسییەکان کە بەدرێژایی حەفتاکان بەردەوام بوو، رووبەڕوو بوونەوەی دژوار رووپداو ژمارەیەک کوژراویان لێکەوتەوە. هەردووڵاش بەیاننامەی جیاوازیان لەبارەیانەوە دەردەکرد، ئەمە شانبەشانی هەڵوێستی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لەوبارەیەوە.

ئوندونێزییەکانی ئازاری 2008یش گەیشتە ئاستێکی بەرزتر کە بەپێی ئامارەکانی حکومەتی ئێت لە ئاراوگە نزیکەی 150 کەسی نێدا کوژرا، بەڵام حکومەتی چین ژمارەکەی بە کەمتر دەزانیو دەلای لامای نۆمەنبار دەکرد بەوەی لەپشت ئەو پشێویانەوەیە بەئامانجی شەرمەزارکردنی پەکین کە لەبەردەم میواندارێکردنی یارییەکانی ئۆڵۆمپیادی 2008دا بوو.

ئێستاش سەرباری ئەوەی رووپدا، هێشتا دەروازەکانی دانوستان لەنێوان هەردووڵادا لێک ئاڵاون. لەگەڵ ئەوەشدا رێکخراوە مافپارێزە ئێنییەکان ناوبەناو باس لە رووبەڕوو بوونەوەی نێوان دانیشتوانی ئێت‌و هێزەکانی چین دەکەن، ئەمە لەکاتێکدایە کە چین دەڵێت ئارامی باڵی بەسەر هەرێمەکەدا کێشاوەو رووداوە ئاوانکارییەکان کۆتاییان هاتووە.

هەڵوێستەکانی هەردووڵا:

هەردوو لایەنی ململانێکە: چین بە سەرکردە سیاسییە یەک لەدوای یەکەکانی و حکومەتەکانیەوە، لایەنی دووەمیش بەرهەڵستکارە ئێنییەکانن بەسەرکردایەتیی رابەری بودی «دەلایی لاما»، کە لەئاراوگە دەژێت‌و لەباکووری هندستانەوە

بڕیارە سیاسییەکانی دەردەکـاتو هـەر لـەوێـشـەوە سەرۆکایەتیی حکومەتی ئـاراوگـە دەکـاتْ، کە پێکهاتووە لـەچـەنـدان لایـەنو رێکخراوی ئـبنی خەباتکار لەپێناو سەربەخۆیی یـان فراوانکردنی ئۆنۆنۆمی.

هەڵوێستی چین:

پەکین ئەو ناوچەیە بەبەشێک لە چین دەزانێتْ، کە رووبەرەکەی ئەنها بریتییە هەرێمی ئبتْ و نزیکەی ملیۆنێک و 220 هەزار کیلۆمەتر دووجـایـە، زۆرینـەی نەنەوەی ئبنی ئێدا دەژیـتْ، کە سەربە ئایینی بودین لەوڵاتێکدا کە لەمێژەوە ئایینی کۆنفۆشیۆسیو بیروباوەڕی کۆمۆنیستیو نەژادی هانی چینی ئێدا بووە.

بـەگـوێـرەی هـەمـان بۆچون ئبتْ یەکێک لـەو پێنج ناوچە ئۆنۆنۆمییەی، کە ئیدارەی چینی ئێدا نەهێڵراوە بە لەبەرچاوگرتنی ئایبەتمەندییە کلتوریو ئایینیو نەنەوەییەکانیان، بەبێ ئـەوەی بگانە رادەی سەربەخۆیی.

پەکین هەمیشە ئەم هەڵوێستە دووپـــاتْ دەکـــاتـــەوە بـــۆ ئـەو وڵاتانەی، کە داوای سەربەخۆیی ئبتْ دەکەن، هەروەها پێی وایە هـەر پەیوەندییەکی راستەوخۆ لەگەڵ ئبنییەکان بەبێ رەزامەندیی ئەوو هەر هەڵوێستێک لەبارەی ئـبـنـیـیـەکـانـەوە دەسـتـوەردانـە لەکاروباری ناوخۆی وڵاتەکەی. هەر لەسەر ئەو بنەمایەش دژی دیـــداری ســەرانـی هـــەر وڵاتێکە لەگەڵ دەلایی لاما.

پەکین پێیوایە دەلایـی لاما هاوڵاتیەکی چینیەو لەئاراوگە دەژیو خـــەریـــکـــی کـــاری جوداخوازییە. پەکین لەوڵاتانی دەرەوە بەتایبەتْ لای وڵاتانی دراوسێ هەوڵدەداتْ ئەو بنەمایە بچەسپێنێتْو ناخـوازێـتْ کەس دەلای لاماو نوێنەرەکانی ببینێتْ، چونکە پێیوایە ئـەو هەنگاوانە دەچنە چوارچێوەی چالاکی لەپێناو دابەشکردنی چین دا.

ســەربـــاری ئـــەو ئێرەوانینە سـادەیـەی چین بۆ دۆزی ئبتْ، بـەڵام پەیوەندییەکانیشی لەگەڵ دەلایی لاما نەوەستاوە کە ناوبەناو بـەدرێـژایـی ساڵانی هەشتاکانو نەوەدەکان دانوستانیان هەبووە، بەڵام بێئاکام بوون. لایەنی چینی بۆ پێدانی ئۆنۆنۆمیی فراوانتر بۆ ئبتْ، پێشنیارێکی دەلایـی لامای رەئـــکـــردەوە، لەساڵی 1993دا چینیش مەرجی ئەوەی هەبوو، کە دەلایی لاما پێش هەر دانوستانێکی جدی، حکومەتی ئاراوگەی ئبتْ هەڵبوەشێنێتەوە.

هەڵوێستی تبت:

ئبتْ بەرێبەرایەتی دەلایی لاما چینی کۆمۆنیستی بەداگیرکەری خاکەکەی دەزانێتْو پێیوایە دەبێتْ بکشێنەوەو پابەندی ئەو پەیمانە نێودەوڵەنیانە بێتْ، کە رەچاوی پەیوەندیی نێوان وڵانە سەربەخۆکان دەکـــەن، بـــەڵام دەرچـــوونـــی دەلایـــی لامـــا بـــۆ هـــنـــدسـتـــانو سەرکردایەتیکردنی حکومەتی ئـاراوگـە لـەوێ نـەبـووەتـە رێگر لەبەردەم بەردەوامی پەیوەندیی نێوان چینو ئبتْ (وەک پێشتر باسمان کرد). دەلایی لاما داوای مافی ئۆنۆنۆمیی فراوانتر بۆ ئبتْ دەکـاتْ بەجۆرێک چین گەڵاڵەی سیاسەتی دەرەوەو بەرگری ئبتْ بکاتْ، سەربەخۆییش بدانە گەلی ئبتْ لەکاروباری ناوخۆدا بەتایبەتْ لـەڕووی رۆشنبیریو ئاینییەوە، هێشتاش لەسەر ئەو هەڵوێستەی بەردەوامە.

شانبەشانی لایەنی مافداری، لایەنی ئبنیسەکان لەچالاکیدان بـۆ گـەمـارۆدانـی چین لـەڕووی ئەخلاقیو سیاسییەوە و نۆمەتباری دەکەن بەپێشێلکردنی بەردەوامی مافی ئبنییەکان لەژیانی رۆژانەو ناسنامە کلتوریو ئاینییەکەیو وای دەبینن لـەبـەردەم هـەڕەشـەدان. هـەروەهـا هەمیشە دەڵێن چین هۆکاری هەڵایسانی پشێوییەکانە لە ئبتْ.

ئبنییەکان لـــەوەدا پشتْ بـەئـۆڕی نـاوەنـدە لایەنگرەکانی خـــۆیـــانو دەیـــان رێـــکـــخـــراوی مافپەروەری جیهانی دەبەستن، کە پشتیوانی دۆزەکەیانن، هەروەها زانـیـاریـیـەکـانـیـشـیـان لـەنـاوچـە جیاجیاکانی جیهاندا بڵاودەکەنەوە.

ئبنییەکان حکومەتی پەکین بەوە ئۆمەتبارەدەکەن، کە ژینگەی سروشتی هەرێمەکەیان وێـران دەکاتْ بەتایبەتْ کە دەسەڵاتدارانی چین ناوچەی ئبنیان کردووەتە کـۆگـایـەکـی ئـەتـۆمـیو هەرچی پاشەڕۆی ئەتۆمییە لەو ناوچەیە کۆی دەکەنەوە.

لای ئبنییەکان سنوری ئبتْ زیـانـرە لەسنوری هەرێمەکەی ئێستایان، کە چینیەکان کێشاویانە.

هێشتاش چەند لایەنێکی ئبنی هەن لەئاراوگە داوای سەربەخۆیی ئەواو بۆ ئبتْ دەکەن، دیارترینیان کۆمەڵەی لاوانی ئبنی یە.

تبتو جیهان:

ئائێستا دۆزی ئبتْ بەئێرەوانینی جیهان بەگشتی دۆزێکی نەژادییە بەپلەی یـەکـەم. ئـەو وڵاتـانـەی پەیوەندییەکی باشیان لەگەڵ چین هەیەو بەرژەوەندییان لـەدۆزی ئبنییەکاندا نییە، بایەخی ئایبەتی پێنادەن، بەتایبەتْ وڵاتانی دراوسێی وەک روسیاو ئێرانو پاکستان. کۆمەڵە وڵاتێکی ئاسیاییش هەن رێزی ئایبەتیان هەیە بۆ دەلایی لامـا، بـــەڵام لەچوارچێوەیەکی سیاسیدا بایەخی پێنادەن لەبەر بەرژەوەندی ئایبەتْو ترسیان لە چین، لەسەرووی هەموشیانەوە ژاپۆن.

هەرچی جیهانی خۆرئاوایشە بەتایبەتْ دۆزی ئبتْ وەک دۆزێکی سیاسی لەڕووی مافەوە لەباوەش دەگـــرن، دەلایـــی لامـــا رێـبـەری روحیی بەرهەڵستکاران رێزێکی ئایبەتی هەیە لای گەلانی خۆرئاوا، لای ئەوان دەلایی لاما چالاکێکی مافپەروەرەو لەپێناو بەدیهێنانی ئامانجەکانی گەلەکەیو رزگاربوون لەسنەمی چینی کۆمۆنیستی، پشتْ بە بەرگریی ئاشتیانە دەبەستێتْ. لای ئەوان دەلایی لاما لێکچوویەکی مەهاتما گاندییە کە جلێکی سادەی پۆشیوەو دۆزێکی ئاڵۆزی خستووەتە سەرشانی. ئەم وەسفکردنە زۆر دوور نییە لەهەڵوێستی وڵاتانی ئەوروپاو ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاوە، ئاڕادەیەک هاوشێوەی هەڵوێستەکانی هندستانە کە دیارترین وڵاتی دراوسێی چینە.

تـــبـــتو پـــەیـــوەنـــدیـــیـــە نێودەوڵەتییەکانو تەرازووی هێز:

سارە فلۆندەرز خانمە نووسەری چەپی ئەمریکی لەونارێکی گرنگدا دەربارەی باکگراوندی ململانێیەکە لە ئبتْ دەڵێتْ: ئەمڕۆ ئەمریکا لەچەند بەرەیەکەوە کاردەکاتْ بەئاراستەی جیابوونەوەی ئبتْو ئایوانو هەرێمی شینیانگ لە چین (شینیانگ زۆرینەی دانیشتوانەکەی موسڵمانن).

روسیا و ئێران و پاکستان ڕێزی تایبەتیان هەیە بۆ دەلایی لاما، بەڵام لەچوارچێوەیەکی سیاسیدا بایەخی پێنادەن لەبەر بەرژەوەندی تایبەتو ترسیان لە چین، لەسەرووی هەموشیانەوە ژاپۆن هەیە

فلۆندەرز لەوتارەکەیدا کە ساڵی 1999 نوسیویەتی، دەڵێت: «کێومێ وەک ئەوەی لە باڵقانو کۆمارەکانی یەکێتیی سۆڤیەت ڕوویدا، هێزەکانی سەربە ئەمریکا پاڵپشتو هاندەری بزوتنەوە جوداخوازییەکانن بۆ لەبەریەک هەڵوەشانی ئەواوەتی ناوچەکانو دواتر کۆنترۆڵکردنیان».

دەشێت ئامانجی ئەمریکا بۆ لەبەریەک هەڵوەشاندنەوەی چین ئەوەبێت، کە ترسێکی قوواڵی هەیە لەهەڵکشانی ئەژدیهاکەی ئاسیا، چونکە ئاماژەکان وای دەردەخەن دڵەڕاوکێ بۆ ئەمریکاو وڵاتانی ئەورووپا دروستدەکات، لەڕووی:

- ئەو بازدانە گەورەیەی چین لەبواری تەکنۆلۆژیاو پیشەسازیدا ناویەتی.
- کۆششە چڕوپڕەکانی چین لەبواری سەربازیدا لەگەڵ زیادکردنی بەردەوامی بودجەی سەربازیی سوپاکەی بۆ ئاستێکی بێوێنە لەساڵی 2008دا.
- هاوپەیمانی ستراتیژی کە چین لەگەڵ ڕوسیاو هەندێک وڵاتی ئاسیای ناوەڕاست هەیەتی وەک کازاخستانو قرقیزستانو تاجیکستانو ئۆزبەکستان لەچوارچێوەی ڕێکخراوی شەنگهای بۆ هاریکاری.
- بازرگانیی چین، کە ساڵانە خۆی لە سەدان ملیار دۆلار دەداتْ، بەوەش کێبرکێیەکی سەختی یەکێتیی ئەورووپاو ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دەکاتْ.
- کێبرکێیەکی نێودەوڵەتی لەسەر نفووزو سەرچاوەکانی وزە، گرنگترینیان هەوڵەکانی چین بۆ باڵکێشان بەسەر ئەفریقادا.
- زیادبوونی ڕێژەی گەشەی ئابووریی چینی، بەپێی پێشبینیی پسپۆرانی ئابووریی چین ئەگەر ڕێژەی گەشەی ئابووریی چین بەو شێوەیەی ئێستای بەردەوام بێتْ ئەوا لەنێوان سالانی 2020–2025دا دەبێتە گەورەترین ئابووریی جیهان، ئەوەش ماوەیەکی زەمەنیی دوورنییە.

هەموو ئەوانەی باسکران ئامرازەکانی بەهێزبوونی چینن، کە بەهۆیانەوە هەڵوێستی دژبە ئەمریکای نواندووە لەزۆر بابەتی جێ مشتومڕی جیهاندا، وەک ڕەتکردنەوەی دانان بەسەربەخۆیی کۆسۆڤۆو هەڵوێستْ بەرامبەر کێشەی دارفۆرو پشتیوانیکردنی حکومەتی سودانو دژایەتیکردنی داگیرکردنی عیراق. هەموو ئەمانە نیشانەی ئارمایی چینن لەناوچەکەو بەرەنگاربوونەوەی گەمەی ژاپۆنو ئەمریکان لەکیشوەرەی ئاسیادا.

لەبەرئەو هۆکارانە چین بووەتە مەترسییەکی ستراتیژی بۆ سەر سیستمی ناک جەمسەری. ئەمریکا پێیوایە چین مەترسییەکەو بەرۆکی گرتووە، بۆیە پێویستە کار بۆ ڕاگرتنی بکرێتْ، لەبەر ئەوەشە کارتی کەمینەکانی چین دەخاتەکار بۆ لەبەریەک هەڵوەشانو لاوازکردنی، ئەوەش یەکسانە بە پرۆژەی «ڕۆژهەڵاتی دووری نوێ» هاوشێوەی پرۆژەی «ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی نوێ» کە ئەمڕۆ بەڕوونی ئاسەوارەکانی لەعیراقو سودان دەبینرێتْ.

بەبۆچونی زۆر کەس خۆپیشاندانو پشێویەکانی ئێتْ دژی چین لە 10ی ئازاری 2008 هەروا لەخۆوە نەبوون، بەهەمان شێوە ئوندبوونی وناری ڕێبەری بزوتنەوەی کۆمینتانگ لەنایوان دژی چینو داوای لابردنی هەزار موشەکە چینییەکە کە ڕوویان بەئاراستەی دورگەکە دانرابوون پێش دەستپێکردنی دانوستان لەگەڵ چینی میللی دوای سەرکەوتنی لەهەڵبژاردنەکانی نایوان لەو ساڵەدا لەخۆڕا نەبوو. بەدووریش نازانرێتْ لەداهاتوودا دەنگی جوداخوازی، یان کاری سەربازی لەهەڕێمی شینیانگی ئیسلامی ببیسترێتْ، کە دراوسێی ئەفغانستانەو هەڕێمە سەرەکییە نەوتییەکەی چینە.

هەڵوێستی وڵاتانی جیهان دەربارەی قەیرانی تبت:

1 ـ هندستان:

لەیەکەمین دەوڵەتەکانە کە دژی کۆنترۆڵکردنی ئێتْ بووە لەلایەن چینی کۆمۆنیستییەوە، ئەو هەڵوێستەش کاریگەریی لەسەر بەشێکی گرنگی پەیوەندییەکانی نێوانیان دروستکردووە. هەروەها هندستان دەرگای بەڕووی دەلایی لاماو حکومەتی ئاراوگەی ئێتییەکان و لەسەر خاکی خۆی و لەناوچەی دارمسالای هاوسنور لەگەڵ چیندا کردووەتەوە.

هندستان هاوسۆزیی خۆی بەرامبەر ئێتییەکان ناشارێتەوە، هەربۆیە بەئاشکرا نیگەرانیی خۆی لەبارەی ئوندونێزییەکانی ئازاری 2008ەوە دەربڕی، لەگەڵ ئەوەشدا داوای لە دەلایی لاماو ئێتییەکانی نیشتەجێی هندستان کرد هیچ چالاکییەکی سیاسی ئەنجام نەدەن، کە کاربکاتە سەر پەیوەندییەکانی لەگەڵ چین، هەروەها نەئکیدی کردەوە لەسەر پابەندبوون بەسیاسەتی دەستێوەرنەدان لەکاروباری ناوخۆی چین.

2 ـ ئەمریکا:

وەک باسمان کرد ئەمریکا لە دوو گۆشەنیگاوە دەڕوانێتە ململانێکە، یەکەم ئەمریکا خوازیاری وەبەرهێنانی ئەم دۆزەیە بۆ گوشار خستنە سەر چین، ئەوەش لەچوارچێوەی هاوسەنگیو ململانێی هێزەکاندایە لەجیهان. هەروەها ئەمریکا وڵاتێکی کراوەیە بەڕووی هەموو دامەزراوە مافپەروەریو میدیاییەکان کە پشتگیریی ئێتییەکان دەکەن، لێرەدا لەگۆشەی مافەکانی مرۆڤەوە دەڕوانێتە دۆزەکەو بەکاری دەهێنێتْ.

دۆزی ئێتْ هاوسۆزیی زۆربەی ئیدارەکانی ئەمریکای بەدەستهێناوە، بۆ نموونە کانێک دەلایی لاما سەردانی واشنتۆنی کرد لەهەنگاوێکی بێوێنەدا لەگەڵ جۆرج بوشی سەرۆکی ئەوکاتەدا بەئاشکرا لەکەناڵەکانی میدیاوە دەرکەوتن، کۆنگرێسیش میدالیای زێڕینی پێشکەشی دەلایی لاما کرد، کە بەنرخترین خەڵاتی مەدەنییە لە ئەمریکا، بەڵام لەواقیعدا ئەمریکا ئەو مشتومڕە ناکاتْ کە ئێتْ بەشێکە لە چین.

3 ـ ئەورووپا:

سـەرەڕای ئرسی مێژوویی چـین بـەرامـبـەر ئیسنعماری ئـەورووپـیـو بـەدیـاریـکـراویـش بەرێنانیاو نۆمەنبارکردنی بەوەی هاندەری سەرەکیی لەدایکبوونی بیرۆکەی سەربەخۆیی ئبنە، بەڵام بەگشتی هەڵوێستی ئەورووپا بریتی بـووە لە دڵنیاکردنەوەی چینو پابەندبون بەیەکپارچەیی خاکی چین. ئـازاری 2008 کۆمیسیۆنی ئەورووپی دانی بەوەدانا، کە ئبـ بەشێکی دانەبڕاوە لەخاکی چین، بەڵام ئەمە نەبووە ڕێگر لەبەردەم وروژاندنی پرسی مافەکانی مرۆڤ لـە هەرێمەکە، کۆمیسیۆنەکە داوایـکـرد پـرسـی مـافـەکـانـی مرۆڤ بکرێنە خاڵی لەپێشینەی هـەر دانوسنانێک، کە لەنێوان هەردووڵادا ئەنجامدەدرێـ.

بـێـگـومـان سـەربـاری پێشوازیکردنی بێوێنە لە دەلایی لامـا لەپاینەخنەکانی ئـەورووپـاو سـەرهـەڵـدانـی گـروپـی گـەورە لـەئـەورووپـا بـۆ پشنگیریکردن لە خوا سنە کانی گەلی ئبـ، چین ئوانیویەنی پرەنسیپی ملدانی ئبـ بچەسپێنێـو وابکاـ لەژێر سەروەریی خۆیدا مامەڵەی لەگەڵدا بکرێـ.

هـەروەهـا ئـەورووپـیـیـەکـان رازیبوون بەئەنجامدانی یارییەکانی ئۆڵۆمپیادی 2008 لەپەکین بەبێ هـیـچ مـەرجـێـک، هـەرچـەنـدە گـوشـاریـان خسنەسەر چین کە دەرگای دانوسنان لەگەڵ دەلایی لاما بەکراوەیی بهێڵێنەوە.

موسڵمانان لە تبت:

پەیوەندییە ئیسلامییەکان لە ئبـ هەر زوو دەسنیان پێکردووە. موسڵمانان لە هاوڕێ بەراییەکانی گـەلـی ئبـ بـووـو بەوپێیەی ئیسلام لەکۆنایی سەدەی یەکەمی کۆچیدا گەیشنووەنە چین کانێک کاشگەریان فەنح کردووە، کە زۆر دوور نییە لە ئبنەوە.

لـەڕێـی خەلیفەی ئـەمـەوی (عـومـەری کـوڕی عەبدولعەزیز) یـشـەوە ئیسلام گەیشنووەنە ئبـ کـانـێـک خەڵکی ئـبـ وەفـدێـکـیـان نـاردووەنـە لای جـەراح کـوڕی عەبدوڵڵا والیی خوراسانو داوایان لێکردووە پەیامی ئیسلام بگەیەنێنە وڵاتەکەیان.

دەوترێـ پەیوەندییەکی پنەو هەبووە لەنێوان خەلیفە مەهدیی عەباسیو پاشای ئبـ، هەروەها دەوترێـ: یەکێک لەپاشاکانی ئبـ لـەسـەردەمـی خەلیفە مەئمونی عەباسیدا موسڵمان بـووە. ئەو هـەوڵانـەی ئیسلامیش لەگەڵ خەڵکی ئبنەدا لەڕێی ناوەڕاسنی ئاسیاوە بووە.

گەیشنی ئیسلام بە کشمیر (دراوسـێـی ئبـ لـەخـۆرئـاواوە) یارمەنیدەر بووە لەگواسنەوەی ئیسلام بۆ خەڵکی ئبـو بەردەوام بـووە تـا گەیشنی بانگخوازە ئیسلامییەکان لە کشمیرەوە بۆ ئبـو خوراسانو ناوەڕاسنی ئاسیا.

لـەویـلایـەنـی لـەداخـی ئبـ ژمـارەیـەک خەڵک هـەن پێیان دەوتـرێـ (ئەرغۆنییەکان) کە دایکیان ئبنییەو باوکیان موسڵمانن لـەو بـازرگـانـانـەی چونەنە ئەو ویـلایـەنـەو ئـافـرەنـی ئبنییان مارەکردووە پاش موسڵمانبوونیان. ئـەرغـۆنـیـیـەکـان هـەمـوویـان موسڵمانن، چونکە نەوەکانیشیان هەمان کاری باپیرانیان کردووەو بـوونـەنـە خێزانێکی گـەورەی موسڵمان، کاریشیان کـردووە لەپێناو ئیسلامو بڵاوکردنەوەی زمانی عەرەبیدا، ئەنانەـ زمانی چینییشیان بەپینی عـەرەبـی نوسیوە، بۆیە وردەوردە ئیسلام بە هەرێمەکەدا بڵاوبووەنەوە.

بـەدرێـژایـی ئـەمـەنـی نـەوە یـەک لـەدوای یەکەکانی ئبـ موسڵمانان بەشێکی سەربەخۆ بـوون لەجموجوڵی بازرگانی هەرێمەکەو ئازادبوون لەپێکهێنانی دامـەزراوە بازرگانییەکانیان، لە باج بەخشراون، هەموو ئەمانەش لەلایەن حکومەنەوە ڕێگەیان پێدراوە، بۆیە بازرگانییەکەیان لـەشـارو وڵاتـانـی نـردا گـەشـەی گـەورەی کـردووە.

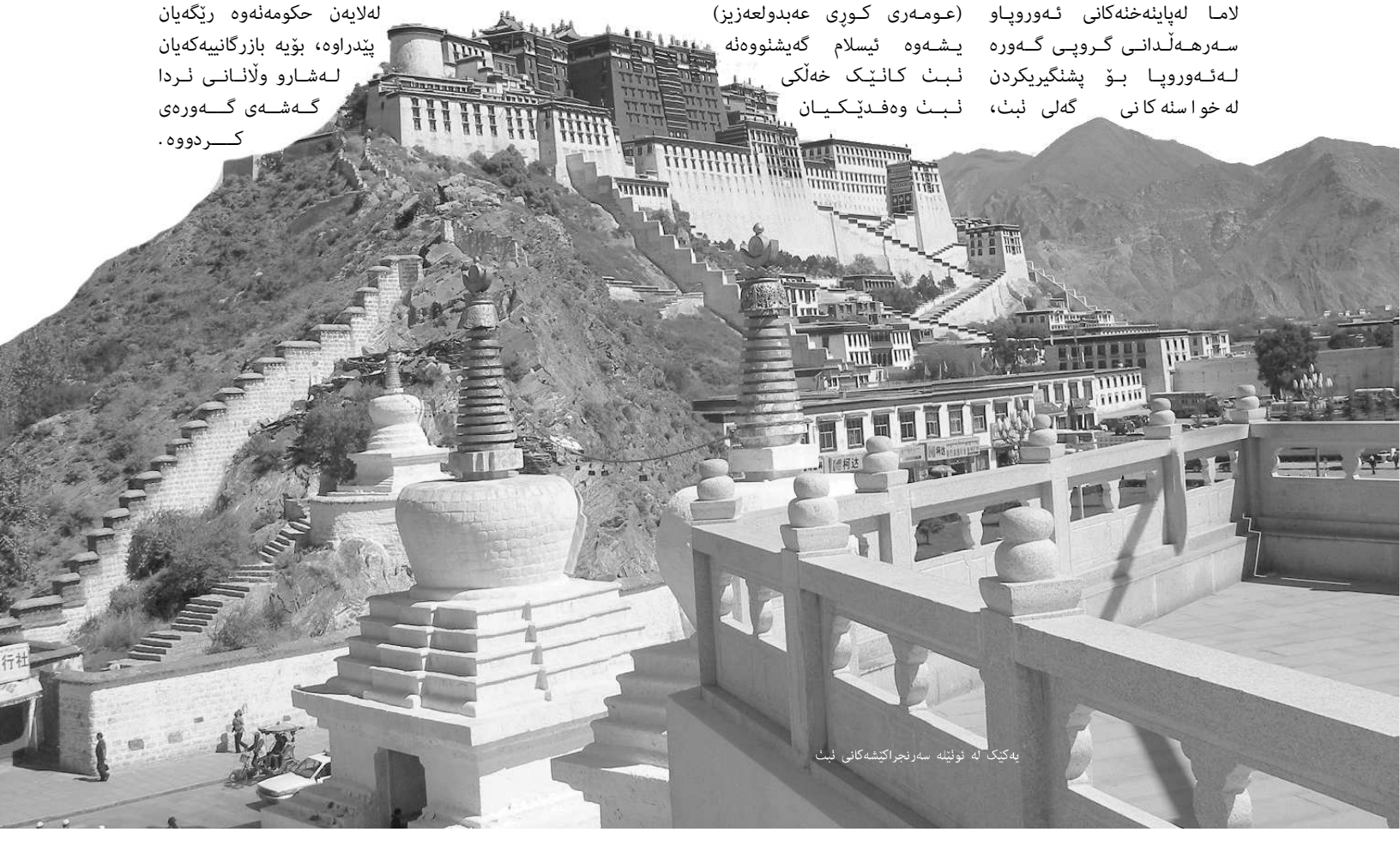

یەکێک لە ئوئیلە سەرنجراکێشەکانی ئبـ

هـەروەهـا موسڵمانان پەیڕەوی بـیـروبـاوەڕو نەرینە شارستانیو کۆمەڵایەتییەکانی خۆیان بەوپەڕی ئازادییەوە کـردووە، مزگەوتیان دروستکردووە، بەڵام ئەمە بەدەر نەبووە لە کینەو ئیرەیی هەندێک لەچینەکانی کـۆمـەڵـگـەی ئـبـت بەرامبەریان.

لەگەڵ دەستپێکی فەرمانڕەوایی چین لـەنـاوچـەی ئـبـت بوونی موسڵمانان رووبـەڕووی هەندێک هەڕەشە بووەوە، کە دەتوانرێت لـێـرەدا لـەم خـاڵانـەدا کـورت بکرێنەوە:

– نـەنـگ پێهەڵچنینی موسڵمانان لـەلایـەن حکومەتی چینو لێسەندنەوەی ئیمتیازەکانی پـێـشـووییـان، ئـــەوەش وایـکـرد بەناچاری هەزاران موسڵمانی ئـبـت بەرەو هندستانو کشمیرو وڵاتانی دراوسێ کۆچ بکەن.

– لاوازیـــی رۆشنبیریی گشتیو ئیسلامی، کە بانگخوازانی ئیسلامیو پـڕۆسـەی چاکسازیی فێرکردنی ئیسلامی پێویستیان پێبوو بەتایبەت بۆ بەردەسخستنی کتێبی ئیسلامیی پێویستـ.

– کینەی زۆری چەند تۆتژێکی ئـبـتییەکان بەرامبەر موسڵمانان بەهۆی ئەو ئیمتیازانەی پێیان درابوو، لەوێشەوە کۆنترۆڵی کەرنە بازرگانییە گرنگەکانیان کردبووە.

قەیرانی تبت بەرەو کوێ؟:

دوای رووداوە توندوتیژییەکانی ئازاری 2008 دۆزی ئبـت بووەوە بەمانشێتی هەواڵی میدیای جیهانی کە چین پێیوایە ئەوە تاوانکاری بەمەبەستـ بووەو دەستی دەلایی لامـاو بەرهەڵستکارانی سەربە کۆمەڵەی لاوانی ئبتی لەپشتەوە بـووە بۆ تاسەنگ دروستکردن لەبەردەم یارییەکانی تۆڵۆمپیادی پەکین کـە ئـابـی هـەمـان ساڵ بەڕێوەچوو.

لێکدانەوەی لایەنی ئبتیش بـۆ رووداوەکـــــان هـاوشـێـوەی لێکدانەوەکانی پێشووی بوو، کە دەیوت رووداوەکـان کاردانەوەی نیشتمانین سەرباری توندوتیژییەکان بـەهـۆی مـامـەڵـەی چین لەگەڵ ئبتییەکانو پێشێلکردنی مافە سیاسیو مرۆڤایەتییەکانی خەڵکی ئبتـو بێبەشکردنیان لەئازادی.

لـەم قـەیـرانـەدا هەندێک دۆسیەی ئاڵۆز هەن لەوانە، ئەوەی پەیوەستە بەپانتایی ئەو رووبەرە جوگرافییەی، کە ئبتییەکان بەسنوری راستەقینەی هەرێمەکەیان دەزانن، چینیش مەحاڵە دەستبەردایان بێتـ.

خاڵێکی گرنگ لێرەدا ئەوەیە، کە ناکۆکی هەیە لەنێوان خودی ئبتییەکان بەتایبەتـ لەنێوان شـوێـنـکـەوتـوانـی دەلایـــی لامـاو کـۆمـەڵـەی لاوانـــی ئـبـتـی. ئـەو کۆمەڵەیە لەم دواییەدا ئەستێرەی گەشاوەتەوەو سیاسەتێکی تووندتر لەوەی دەلایی لامای هەیەو داوای سەربەخۆیی تەواوی ئبتـ دەکاتـ بـەپـێـچـەوانـەی ئـــەوەی دواجـار دەلایی لاما پێی رازیبوو، کە تەنها

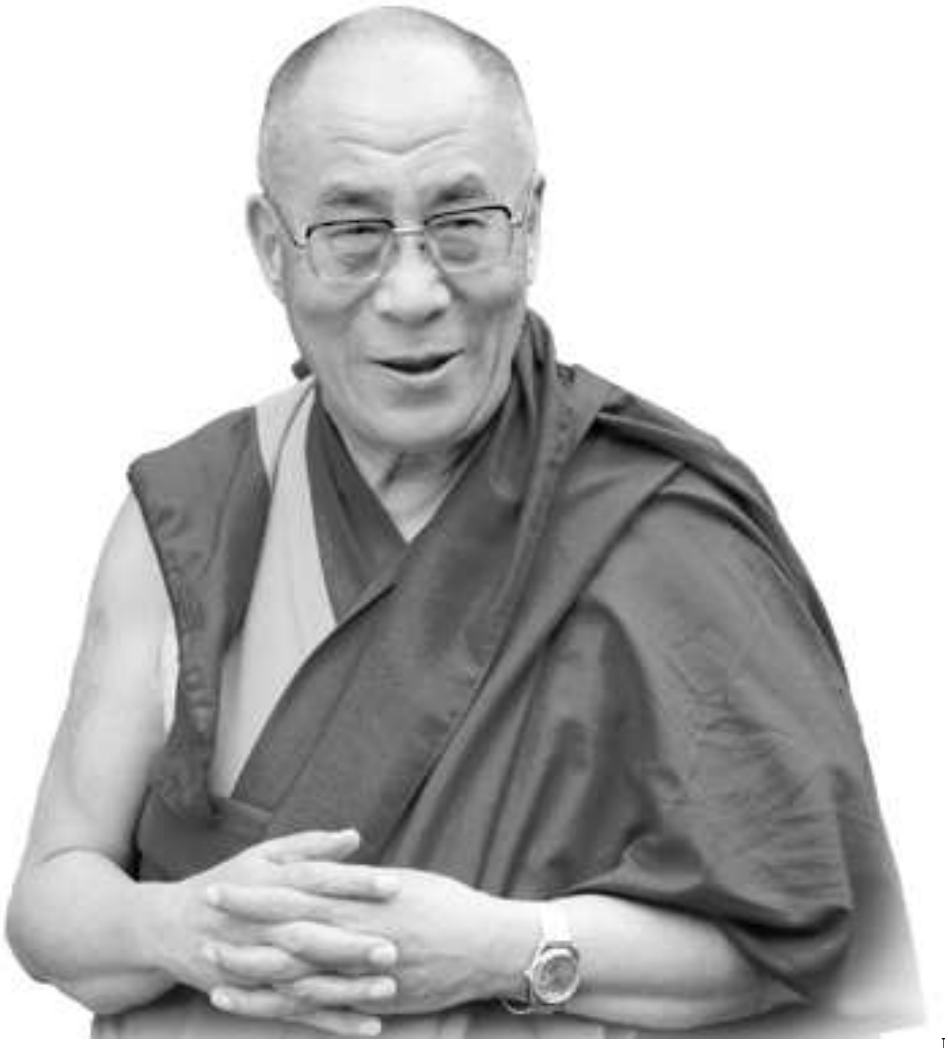

دەلایی لاما، رابەری روحی تبتییەکان

پەکین ئامادەیە نەرمییەکی زیاتر لەگەڵ هەرێمەکە بنوێنێتو هەندێك لەبەندەکانی رێککەوتنەکە لەبەرژەوەندی تبت بگۆڕێت، بەتایبەت لەئێستادا چین متمانەی زیاتری بەخۆی هەیەو ئامادەی بەخشینە، بەڵام لەوەشدا زیادەڕۆیی ناکات

داواکردنی ئۆئۆنۆمییەکی بەرفراوانە لەچوارچێوەی سەروەریی چیندا. رەوتێک لەنێو کۆمەڵەی لاوانی ئبت دا هەیە رەخنە لەرۆڵی دەلایی لاما دەگرێتو داوای لێدەکات لەکاری سیاسی دووربکەوێنەوەو بەوە نۆمەنبارى دەکات، کە خۆی دەخاتە باوەشی پەکینەوە.

یەکێکی نر لەئاسنەنگەکان زیادبوونی مەینەتی جەماوەرییە لەهەرێمەکە لەئەنجامی زیادبوونی گەشتیارو کۆچبەرە چینییەکان لەهەرێمەکانی ترەوە بۆ کارکردنو نیشتەجێبوون لەئبت بەسوودوەرگرتن لەئایبەتمەندییەکانی وەبەرهێنان لە ئبت لەپاش کردنەوەی هێڵی شەمەندەفەری پەکین ـ لاسا وەک درێژترینو بەرزترین هێڵەکانی شەمەندەفەر لەجیهاندا، ئەمەش هەڕەشەیەکی روونە بۆ سەرباری دیموگرافیو رۆشنبیریو روحیی هەرێمەکە.

چین درک بەناکۆکیی نێوان ئبنییەکان دەکاتو دەیەوێت سوودی لێ وەربگرێت. لەهەمان کاتدا ترسی هەیە لەپێگەی دەلایی لاما، کە مەرجەعێکی روحییەو لانیکەم دەیەوێت لەگەڵیدا هەڵبکات، چونکە دڵنیایە هەرکەس دوای دەلایی لاما بێت (ئێستا ئەمەنی دەلایی لاما هەشتا ساڵی ئێپەڕاندووە) هەمان نفوزو مێژووو ئواناو پشتیوانیی نێودەوڵەتی ئەوی نابێت، کە ئێستا لەبەرئەو هۆکارانە هەڵوێستی بەهێزە.

یەکێکی تر لەهۆکارەکانی نکۆڵیکردنی چین لەسەربەخۆیی ئبت و رەتکردنەوەی هەر سازشێک لەو ربارەیەوە ئەوەیە، کە دەبێتە هاندەرێک بۆ هەرێمەکانی تر بەرەو جیابوونەوەو سەربەخۆیی، بەوەش چین کەمو بچووک دەبێتەوە، بەڵام ئەمە نەبوونە رێگر لەبەردەم چیندا، کە بەشێوەیەک لەشێوەکان دانوستان لەگەڵ ئبنییەکان بکات، وادیارە پەکین ئامادەیە نەرمییەکی زیاتر لەگەڵ هەرێمەکە بنوێنێتو هەندێک لەبەندەکانی رێککەوتنەکە لەبەرژەوەندی ئبت بگۆڕێت، بەتایبەت لەئێستادا چین متمانەی زیاتری بەخۆی هەیەو ئامادەی بەخشینە، بەڵام لەوەشدا زیادەڕۆیی ناکات.

خاڵەکانی بەهێزیی چین، کە خاڵی لاوازیی تبت-ن

- هێزی بێشوماری چین لەڕووی سەربازیو ئابوورییەوە.
- زۆربەی وڵاتان ناخوازن دەست بخەنە نێو کێشەکەوە.
- نەواوی وڵاتان دان بەوەدا دەنێن کە ئبت بەشێکە لە چین.
- کاتێک وڵاتان باسی کێشەکە دەکەن ئەنها لەڕووی رەهەندە مرۆییەکەوەیە، رەهەندە سیاسییەکە باس ناکەن.
- تادێت ئاسنی داخوازییەکانی دەلای لاما کەمتر دەبێنەوە.
- ئەو سیاسەتەی چین پەیڕەوی دەکات لەگۆڕینی باری دیموگرافی ناوچەکە بەردەوامە.
- بوونی ناکۆکی لەنێوان خودی ئبنییەکاندا.
- تادێت دەلای لاما دەچێتە ئەمەنەوە (پیردەبێت).
- خاڵەکانی بەهێزیی ئبت کە خاڵی لاوازیی چین-ن
- خواستی ئەمریکاو ئەوروپا بۆ قۆستنەوەی کێشەکە لەڕووی سیاسییەوە بۆ لاوازکردنی چین.
- پاڵپشتیکردنی حکومەتی ئاراوگە لەلایەن ئەمریکاو ژاپۆنو هەندێک وڵاتی ئەوروپییەوە.
- رێزگرتنی دەلایی لاما لەهەموو وڵاتانی جیهانەوە.
- بوونی رەوتێکی ئوندڕەو (لاوانی ئبت) کە ئۆئۆنۆمی کاتی رەتدەکاتەوەو داوای سەربەخۆیی ئەواو دەکات.

لەبەر رۆشنایی ئەو پێدراوانەی سەرەوە سیناریۆی پێشبینیکراو ئەوەیە، کە دۆخەکە وەک خۆی بمێنێتەوە. چین بەهیچ شێوەیەک ناتوانێت رازی بێت بەجیابوونەوەی ئبت، چونکە ئەوە لەسادەترین مانایدا وانە هەڵوەشانەوەی چینو لاوازبوونی بۆ هەناهەنایە. دەشێت چین بەردەوام بێت لەدەستی دەستیو کات کوشتن بەئایبەت لەم کاتەدا، کە لە هەموو رووێکەوە بەهێزترە، جگە لەوەش پشتیوانیی خۆرئاواییەکان بۆ ئبت پشتیوانییەکی

ناکۆکی هەیە لەنێوان خودی تبتییەکان بەتایبەت لەنێوان شۆێنکەوتوانی دەلایی لاماو کۆمەڵەی لاوانی تبتی. ئەو کۆمەڵەیە لەم دواییەدا ئەستێرەی گەشاوەتەوەو سیاسەتێکی تووندتر لەوەی دەلایی لامای هەیەو داوای سەربەخۆیی تەواو دەکات

رەها نییە، چونکە بەرژەوەندیی گەورەیان لەگەڵ چین هەیە.

دەبێت چین مامەڵەی جدی لەگەڵ دۆزەکەدا بکات بەئایبەت دوای مردنی دەلایی لاماو وەرگرتنی بەرپرسیارێتی حکومەتی ئاراوگە لەلایەن کەسێکی ترەوە، کە بەدڵنیاییەوە هەرکەسێک بێت هەمان شەعبیەتو ئامادەگی ئەوی نابێت. ئەوجا ناکۆکییە ناوخۆییەکان زیانردەبن لەنێوان حکومەتی ئبت (کە ئێستا رازیبە بەئۆئۆنۆمی)و کۆمەڵەی لاوانی ئبنی (کە جگە لە سەربەخۆیی هەموو رێگەچارەیەکی تر رەتدەکاتەوە).

هەروەها پێدەچێت بەدەم ئبنییەکانەوە بچێتو هەندێک دەسەڵاتی خۆجێی بدانە حکومەتەکەیان لەگەڵ کاری جدی لەبارەی گۆڕینی دیموگرافیای هەرێمەکەو هاندانی وەبەرهێنان لەوێ.

دەقی ڕێککەوتنە حەڤدە بەندییەکەی نێوان تبەتو چین:

یەکەم:

هاوواڵانیانی ئبەت یەکدەگرنو هێزە دوژمنکارە ئیمپریالییەکان دەردەکەن، ڕۆڵەکانی ئبئیش دەگەڕێنەوە بۆ نێو خێزانی نیشتمانی گەورە کە کۆماری میللیی چینە.

دووەم:

سوپای ڕزگاریی میللی بەهاوکاری ئیجابی حکومەتی ئبەت دەچێنە ئبئەوە لەپێناو پنەوکردنی بەرگری نیشتمانیدا.

سێیەم:

لەسەر بنەمای سیاسەتی نەتەوەیی لەپەیڕەوی هاوبەشی کۆنگرەی ڕاوێژکاریی گەلی چینو لەژێر فەرماندەیی یەکگرتووی حکومەتی میللیی ناوەندیدا ڕۆڵەکانی ئبەت مافی ئۆتۆنۆمی نەتەوەیی هەرێمییان پێدەدرێت.

چوارەم:

حکومەتی ناوەندی سیستمی سیاسیی ئێستای ئبەت ناگۆڕێت، هەروەک حکومەتی ناوەندی پێگەو دەسەڵاتە کۆنەکانی دەلایی لاما ناگۆڕێت. لێپرسراوان لەهەموو ئاستەکاندا لەپۆستەکانیان دەمێننەوە وەک ڕابردوو.

پێنجەم:

پێویستە پارێزگاری لەپێگەو دەسەڵاتە دێرینەکانی بانچان غەردنی بکرێت.

شەشەم:

پێگەو دەسەڵاتە دێرینەکانی دەلایی لاماو بانچان غەردنیو ئەو دەسەڵاتانەی پێشتر باسکراون، وانە سیانزەهەمو بانچان غەردنی نۆهەم لەماوەی مامەڵەی دۆستانەی نێوانیاندا بپارێزرێت.

حەوتەم:

حکومەتی ناوەندی پەیڕەوکردنی سیاسەتی ئازادیی بیروباوەڕی ئایینی ناگۆڕێت، کە پەیڕەوی هاوبەشی کۆنگرەی ڕاوێژکاریی سیاسی گەلی چینی باسیکردووە، لەگەڵ ڕێزگرتنی بیروباوەڕە ئایینییەکانو دابونەریتی ڕۆڵەکانی ئبەتو پاراستنی پەرستگاکان.

هەشتەم:

وردەوردە سوپای ئبتی دەچێنە نێو سوپای ڕزگاریی میللیو دەبێنە بەشێک لەهێزەکانی بەرگریی کۆماری چینی میللی.

نۆیەم:

بەپێی باری واقیعی ئبەت پەرە بەزمانو نوسینو پەروەردەو فێرکردن لەقوناغەکانی نەتەوەییەکانی دەدرێت.

دەیەم:

وردەوردە پەرەپێدانی کشتوکاڵو بەخێوکردنی ئاژەڵو بازرگانیو پیشەسازی بۆ باشکردنی ژیانی ئبئییەکان بەپێی باری واقیعیی ئبەت.

یانزەیەم:

حکومەتی ناوەندی چاکسازیی دیاریکراو بەسەر حکومەتی لۆکاڵی ئبەت ناسەپێنێت. پێویستە حکومەتی ئبئیش خۆی دەست بەچاکسازی بکات، ئەگەریش هاووڵانیانی ئبەت داوای چاکسازییان کرد ئەوا دەبێت ڕێگەی ڕاوێژکردن لەگەڵ سەرکردەکانی ئبەت بگیرێتەبەر بۆ گەیشتن بەچارەسەر.

دوانزەیەم:

ئەو بەڕێرسانەی لە ئیمپریالیەتو حزبی کۆمینتانگەوە نزیک بوون ئەگەر بەیەکجاری پەیوەندیی لەگەڵ ئیمپریالیەتو کۆمینتانگ بپچڕێننو چالاکیی ئێکدەرانەو بەرگری نەکەن، بۆیان هەیە لەپۆستەکانیان بمێننەوە بەچاوپۆشین لەهەڵەکانی ڕابردوویان.

سیانزەیەم:

پێویستە سوپای ڕزگاریی میللیی کە دەچێنە ئبئەوە پابەندی ئەو سیاسەتە جیاوازانەی سەرەوە بێت. هاوکات دەبێت دادپەروەر بێت لەکرێنو فرۆشتنداو هیچ شتێک لەخەڵک نەسێنێت، ئەنانەت دەرزیو دەزوویەکیش.

چواردەیەم:

حکومەتی ناوەندی میللیی هەموو کاروباری دەرەوەی ئبەت دەگرێتە ئەستۆو لەگەڵ وڵاتانی دراوسێدا بەئاشتیانە دەژیتو پەیوەندیی بازرگانی هاوسەنگیان لەگەڵ دەبەستێت بۆ کارکردن لەسەر بوژانەوەی لەسەر بنەمای یەکسانیو سودی دووڵایەنو ڕێزگرتنی سەروەریو سەلامەتیی نیشتمانی یەکتر.

پانزەیەم:

لەپێناو گەرەنتیی جێبەجێکردنی ئەم ڕێککەوتنە حکومەتی میللی ناوەندی لیژنەیەکی سیاسی سەربازی دادەمەزرێنێت لەگەڵ بارەگای فەرماندەیی ناوچەی سەربازی لە ئبەت، داوا لەئبئییەکان دەکات بەپێی ئوانا کاریان ئێدا بکەن لەگەڵ کارمەندی ئر کە لەلایەن حکومەتی میللی ناوەندییەوە دەهێنرێن. پێویستە ئەو ئبئیانەی لە لیژنە سیاسیو سەربازییەکە کاردەکەن، خەڵکی نیشتمانپەروەری سەربە حکومەتی ئبەتو هەرێمەکانو پەرستگاکان بن. دوای ئەوەی لەلایەن نێردراوە مئمانەپێکراوەکانی حکومەتی ناوەندیو بە ڕاوێژی لایەنە پەیوەندیدارەکان کاندید دەکرێن، دوائر لیستی ناوەکانیان ڕەوانەی حکومەتی میللیی ناوەندی دەکرێت، بۆ ئەوەی بەڕەسمی دابمەزرێنرێن.

شانزەیەم:

حکومەتی میللیی ناوەندی خەرجی پێویستی لیژنە سیاسیو سەربازییەکەو بارەگای فەرماندەیی ناوچەی سەربازیو سوپای ڕزگاریی ئبەت لەئەستۆ دەگرێت، هەروەها سوپای ڕزگاریی میللی گەنمو پێداویستییەکانی نری ڕۆژانە دەکرێتو بەهاوکاری لەگەڵ حکومەتی ئبەت ڕەوانەی دەکات.

حەڤدەیەم:

ئەم ڕێککەوتنە هەر دوای مۆرکردن و ئیمزاکردنی کاری پێدەکرێت.

پەکین 23ی ئایاری 1951

سەرچاوە:

mofa. ps